

33

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 3. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
3. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-3

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Haydar DÖNMEZ

Ömer TGN

Kapak ve Uygulama

Enver AYDIN

ISSN:1017-7655

Kapak Fotoęrafı: *Nurettin ARSLAN*

"Assos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon alışmaları"

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık

San. Tic. Ltd. řti.

ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

K. Aslıhan YENER, Murat AKAR

Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları 1

Havva İŞKAN IŞIK

Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 15

Nurettin ARSLAN

Assos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 41

Gülgün KÖROĞLU

2010 Yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 65

Guido ROSADA, Maria Teresa LACHIN

Excavations At Tyana/Kemerhisar, 2010 Archbishop Patrikios's Church 77

Asnu-Bilban YALÇIN

Anadolu Kavağı, Yoros Kalesi 2010 Yılı: Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları 97

Harun ÖZDAŞ, Nicolle HIRSCHFELD, G.F. BASS, Cemal PULAK

2010 Yılı Gelidonya Batığı Kazısı 115

Meral AKURGAL

Bayraklı Höyüğü 2009-2010 Yılı Smyrna Kazısı Çalışmaları 127

Elif Tül TULUNAY

Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2010 Yılı Kazısı 147

Timothy P. HARRISON, Elif DENEL, Stephen BATIUK

2010 Tayinat Kazıları ve Araştırmaları 173

Lars KARLSSON, Jesper BILD, Oliver HENRY Labraunda 2010.....	191
Erksin GÜLEÇ, İsmail ÖZER, Ayşen AÇIKKOL, Cesur PEHLEVAN, A. Cem ERKMAN, İsmail BAYKARA, Serkan ŞAHİN, Derya BAYKARA 2010 Yılı Üçağızlı Mağarası Kazısı	209
Isabella CANEVA, Gülgün KÖROĞLU Excavations at Mersin-Yumuktepe: The 2009-2010 Seasons.....	217
Marc WAELKENS et al. Sagalassos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	239
E. Emine Naza-DÖNMEZ Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Dönemi Çalışmaları.....	267
Aykut ÇINAROĞLU, Duygu ÇELİK 2010 Yılı Alaca Höyük Kazısı	283
Mehmet KARAOSMANOĞLU, Halim KORUCU, Mehmet Ali YILMAZ Altıntepe Urartu Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	303
Klaus SCHMIDT Göbekli Tepe Kazısı 2010 Yılı Raporu	319
Nicola LANERI Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi 2010	341
İsa KIZGUT Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2010	353

Orhan BİNGÖL, Görkem KÖKDEMİR, Muharrem ORAL	
Magnesia ad Maeandrum 2010.....	377
V. Belgin DEMİRSAR ARLI	
İzник Çini Fırınları Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları	391
Erkan KONYAR	
Van-Tuşpa Aşağı Yerleşmesi Van Kalesi Höyüğü Kazıları	409
Musa KADIOĞLU, Mustafa ADAK, Canan ÖZBİL, Duygu Özlem YALÇIN, Yusuf POLAT	
2010 Yılı Teos Kazı Raporu (İlk Sezon)	429
Andreas SCHACHNER	
2010 Yılı Boğazköy-Hattuşa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	461
Turan EFE, Erkan FİDAN, Deniz SARI, Murat TÜRKTEKİ	
Küllüoba 2010 Yılı Kazı Çalışmaları	485
G. Kenneth SAMS, C. Brian ROSE	
Gordion, 2010	501
Tunç SİPAHİ	
Eskiyapar Kazısı, 2010	515
Nicolò MARCHETTI	
The 2010 Joint Turkish-Italian Excavations at Taşlı Geçit Höyük	531

VAN-TUŞPA AŞAĞI YERLEŞMESİ VAN KALESİ HÖYÜĞÜ KAZILARI¹

Erkan KONYAR*

M.Ö. 9.-6. yüzyıllar arasında Van Gölü Havzası merkezli bir krallık kurmuş olan Urartular'ın başkenti Van Kalesi-Tuşpa olarak bilinir. Van Gölü'nün hemen doğu kıyısında yaklaşık 1250 m. uzunluğunda, 70-80 m. genişliğinde ve 100 m. yüksekliğinde konglomera bir kayalık yükselir (Resim: 1). Kendi başına bile anıt niteliğindeki bu kayalığı her köşesi Urartulu mimarlarca değerlendirilmiştir. Kral kaya mezarları olarak adlandırılan mezar yapıları yanında, anıtsal açık hava kült alanları, saraylar ve diğer mimarî elemanlar ilk göze çarpan unsurlardır. Bunun yanında gerek ana kayaya işlenmiş birçok yazıt gerekse bu alandan çıkarılan çivi yazılı stel ve kitabeler başkent olma niteliğini pekiştirir. Yaklaşık 200 yıllık Urartu egemenlik sürecinin maddî kültür kalıntılarını, kültürel ve tarihsel kronolojisini, Tuşpa sitadeli ve çevresine yayılan aşağı yerleşmenin oluşturduğu tabakalardan izlemek mümkündür.

Van Kalesi'nin hemen kuzeyinde yer alan Van Kalesi Höyüğü, doğu-batı doğrultusunda, sitadele paralel olarak uzanır. Literatürde "Van Kalesi Höyüğü" olarak tanınmaktadır. Höyük yaklaşık 750 m. uzunluğundadır. Bu alan Tuşpa Aşağı

* Yard. Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE
1 Van Kalesi Höyüğü Kazıları, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No: 6721), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü-DÖSİMM ve Aygaz Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmektedir. Destek veren kuruluşlara teşekkür ederiz. Van Höyüğü kazı çalışmaları 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Erkan Konyar başkanlığında, İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nden katılan bilim kurulu üyelerinden oluşan bir ekiple başlatılmıştır. Kazı ekibinde Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü'nden Prof. Dr. Mehmet Yaşar İşcan, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Hasan Özdemir, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Araş. Gör. İsmail Ayman, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden Araş. Gör. Sabahattin Erdoğan, doktora öğrencileri, Can Avcı, Bülent Genç, Ali Çifçi, Bahar Mergen ile Nuray Kaygaz (M.A.) Armağan Tan (M.A.), Rıza Gürler Akgün (M.A.), Gülistan Bingöl (M.A.), Mehmet Altun (M.A.), Mehmet Emre Özdoğan, Arkeolog-fotoğrafçı Hale Tümer ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi lisans öğrencileri İnci Şahin, Can C. Tarımcıoğlu, Feyyaz Yavaş, Aysun Yılmaz, Nazan Özdemir, Fatma Kaynar, Ahmet Deniz, Sevilay Yener, Orhan Gürger, Figen Arig, Fikret Geçimli, Sema Yılmaz, Burcu Varol, Mesut Çakan ve Kadir Uzun görev almışlardır.

Kenti'nin kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Tuşpa sitadelinin güney bölümü ise 'Eski Van Şehri' olarak adlandırılmaktadır. Gerek kuzeyde bugün höyük olarak adlandırılan alan gerekse, kalenin güneyindeki "Eski Van Şehri" olarak adlandırılan alan, Urartu Döneminde Van Kenti'nin aşağı yerleşmesini oluşturmaktaydı (Resim: 2).

Burada öncelikli sorunumuz sitadelin kuzeyindeki höyük olarak adlandırdığımız aşağı yerleşmenin sınırlarıydı. Zira sitadelin kuzeyindeki höyüğün bulunduğu bu alanla birlikte bugün Eski Van Şehri'nin yayıldığı güneydeki Ortaçağ yerleşmelerinin altında asıl erken dönem yerleşmelerinin bulunduğu hemen her kazıcı tarafından dile getirilmişti. Yine özellikle 1990 sezonu kazılarında yukarı sitadel açmalarında ortaya çıkarılan tabakalanma, erken Urartu evreleri ve sitadelin yerleşme kronolojisi ve süreci açısından da önemli verileri barındırmaktaydı. Bu çerçevede kale ve çevresini saran aşağı kent alanı, bu alandaki tabakalanma ve höyükleşmenin bir bütün olarak ele alınması ve kazı programının da bu çerçevede yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Van Kalesi Höyüğü terimi, Kale olarak adlandırılan sitadel ve eteklerindeki sivil yerleşmeyi bir bütün olarak tanımlamaktadır. Zira tabakalanma ve kronolojinin tam olarak saptanması ancak kentin bir bütün olarak değerlendirilebilmesiyle mümkündür.

Van Kalesi ve Aşağı Şehri'n kurulduğu alan ve çevresi bölgenin en bereketli ovasıdır ve bu nedenle Kalkolitik, Erken Tunç Çağ, Erken Demir Çağı, Orta ve Geç Demir Çağı (Urartu, Med, Pers dönemleri) ve Ortaçağda iskân edilmiştir. Bilindiği gibi Van Gölü Havzası'nda höyük tipinde yerleşme alanları oldukça azdır. Bunlardan Tilkitepe, Dilkaya, Van Kalesi Höyüğü ve Karagündüz Höyüğü daha önce kazılmış merkezlerdir. Van Kalesi Höyüğü dışındakiler Urartu kral merkezlerinden uzak kırsal yerleşmeler niteliğindedirler. Tilkitepe kalın bir Halaf tabakasını barındırır ve bölgenin en erken yerleşmesini temsil eder. Van Gölü kıyısında yer alan Dilkaya ile Erçek Gölü kıyısında yer alan Karagündüz höyüklerinin ise bölgenin İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı kültürlerini yansıtan tabakalar içerdikleri yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır. Van Kalesi Höyüğü gibi çok az yerleşim yerinde bölgenin kültürel geçmişini bütünüyle verebilecek tabakalanma vardır. Höyüğün diğer bir önemi ise kral bir Urartu yerleşmesinin yanı başında oluşudur. Merkezî Urartu bölgesinde, başkent karakteri taşıyan bir kentin konumu, sivil yerleşme niteliklerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Van Gölü Havzası için M.Ö. II. binyıl kültürü ve Demir Çağı kronolojisi ile Urartu'nun yıkılış aşamaları özellikle höyük türündeki yerleşme alanlarında stratigrafik veriler çerçevesinde ortaya konamamıştır. Bölgede özellikle kale türündeki yerleşme alanları ve bunlara bağlı nekropol alanlarında uzun yıllardan beri sürdürülen arkeolojik çalışmalar, kronolojik sorunların çözümünde yeterli olamamaktadır. Stratigrafik verilerin eksikliği bu kalelerde ortaya çıkarılan mimarî ve küçük buluntuların yeniden değerlendirilebilmesine de olanak tanımamaktadır. Van Kalesi kazısı projesinin ana hedeflerinden biri de bölgenin özellikle II. binyıl kültürünün ve Demir Çağlarına geçiş aşamasının yeniden tanımlanmasına yöneliktir.

Yazıtlarıyla Urartu Krallığı'nın kuruluş aşamalarına tanık olan Van Kalesi'nin aşağı yerleşmesinde yıkılış süreci ve sonrasında gelen ilk yerleşmeciler hakkında da önemli arkeolojik bulguların olması kaçınılmazdır. Merkezî Urartu bölgesinde gerçekleştirmeyi planladığımız bu kazı projesiyle özellikle başkent çevresindeki yerleşme karakteri, stratigrafisi ve bunlara bağlı olarak buluntuların yeniden kronolojik olarak değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

Tuşpa-Van Aşağı Yerleşmesi

Urartu'da aşağı yerleşme kavramı hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Ermenistan'da Karmir-blur (Martirosjan 1964), kuzeybatı İran'da Bastam (Kleiss 1979), Van Gölü Havzası'nda ise Ayanis (Çilingiroğlu, Salvini 2001) gibi merkezlerde yapılan arkeolojik kazılardan bilgi edinebilmekteyiz. Bastam, Karmir-blur ve Ayanis gibi merkezlerde iki üç sıra taş temel üzerinde yükselen kerpiç duvarlarla oluşturulmuş, odalardan oluşan yapılar bazı örneklerde bir avluya açılırlar. Özellikle Bastam ve Karmir-blur'da görece daha gelişmiş ve geniş bir alana yayılan bir mimarîyi izlemek mümkündür. Çok odalı ve bağımsız olarak tasarlanan yapılar içinde yaşama alanları yanında, ahır olabilecek tabanı taş döşeli mekânlar ile ışık tarzında düzenlenmiş salon/odalar bulunmaktaydı. Sitadeli çevreleyen alanlarda önceden belli bir düzen dâhilinde planlanmış daha basit konutların oluşturduğu mahalleler yanında, daha özenli yapılmış çok odalı ve olasılıkla kentin aristokrat veya tüccar gibi ayrıcalıklı sınıflarına ait olabilecek daha büyük ve bağımsız yapı grupları da tespit edilmiştir (Kleiss 1980; Martirosjan 1964:264 vd.)

Daha önce de belirttiğimiz gibi bölgede çalışma yapan bilim adamları Eski Van Şehri'nin bulunduğu alanda da Urartu katmanları ve daha erken yapı katlarının bulunabileceğini öne sürmüşlerdir. Amerikan kazı heyetinin 1939 yılında bugün nerede yapıldığı tam olarak belirlenemeyen kazı çalışmasında Urartu katmanlarına ulaşılmıştır (Lake 1940; Korfmann 1977:256). 20. yüzyılın başına kadar yerleşmeye sahne olan Eski Van Şehri'nde -en azından- erken tabakaları Urartu Dönemine kadar uzanan bir höyükleşme olduğu anlaşılmıştır. Bu açıdan Van Kalesi Höyüğü'nün yayılım alanının, diğer bir deyişle, Van-Tuşpa aşağı yerleşmesinin kalenin güneyine de uzandığı, Urartu tabakalanmasının, yerleşme dokusunun olduğu anlaşılmaktadır.

Van Kalesi aşağı yerleşmesinde ilk kazılar 1916 yılında I. A. Orbelli başkanlığında yürütülür. Daha sonra 1939'da Kirsopp ve Silva Lake kazı çalışmalarına devam ederler (Lake 1940; Korfmann 1977:256). Lake'lerin Tebriz Kapı mevkiinde yapmış oldukları kazı çalışmalarında Urartu tabakalarına ulaşılır, ancak o dönemin koşullarında ve beklentilerinde kazı çalışmaları uzun sürmez.

İkinci dönem çalışmaları İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Afif Erzen başkanlığında bu kez kalenin kuzeyinde sürdürülür (Erzen, *et al.* 1963). Dar alanda sürdürülen birkaç sondaj çalışmasında İlk Tunç Çağı ve Urartu tabakalarına ulaşıldığı rapor edilir.

Van Kalesi Höyüğü'nde kapsamlı çalışmalar Prof. Dr. M. Taner Tarhan başkanlığında yapılır (Tarhan 1984; Tarhan 1985; Tarhan 1994). Tarhan'a göre Tuşpa Aşağı Şehri ilk önce sitadelin güneyinde kurulmuştur. Bugün Eski Van Şehri olarak adlandırılan yerdir burası. Yaklaşık 100 m. yüksekliğindeki Van kayalığı özellikle kışın sert esen kuzey rüzgârına karşı bu alanı oldukça korunaklı kılmıştır. M.Ö. IX. yüzyıldan sonra, yerleşme yoğunluğu artınca, iskân alanı sur dışına taşmıştır. Böylelikle Van Kalesi Höyüğü'nün bulunduğu alanlar dâhil, sitadeli çevreleyen mahalleler oluşmuştur. Yine Prof. Dr. Tarhan'a göre bu mahallelerdeki konutlar, saray mensuplarına yakın, soylu, varlıklı ailelerce iskân edilmiştir.

1989–1991 yıllarında üç dönemde sürdürülen kazı çalışmalarında, kuzeyde yer alan höyüğün batı uç noktasında yaklaşık 400 m²lik bir alanda çalışılır. 15 odadan oluşan bir yapı ortaya çıkarılır (Resim: 3). Taş temelli kerpiç duvarlı bu yapı grubu “Erken Evre Yapı Katı” olarak değerlendirilmiştir. Kalın bir yangın tabakası üzerine

kurulu bu evre M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bunun üzerinde yer alan ve daha geç dönem mezarları tarafından fazlasıyla tahrip edilen “Geç Evre Yapı Katı” (2. evre) ise M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenmiştir.

Höyükte Geç Demir Çağı kültürü literatürde *Festoon Ware* ve *Triangle Ware* olarak adlandırılan çanak çömleklerle temsil edilir. Buna karşın bu döneme ilişkin mimarî ve *in situ* malzeme grubu tespit edilememiştir. 2010 yılı çalışmalarında bu yapı kompleksi temizlenerek tekrar ortaya çıkarılmış ve gerekli belgeleme çalışmaları yapıldıktan sonra koruma altına alınmıştır.

Mezarlık

2010 yılı kazılarında Ortaçağdan 20. yüzyılın başına kadar kullanıldığı anlaşılan mezarlık alanında çalışılmıştır. A alanındaki açmaların (M26, M27, M28, N27) tümüne yayılan mezarlar çoğunlukla birbirilerini kesen örneklerden oluşmaktadır (Resim: 4).

Ortalama 0.50 ile 1.30 m. arasında derinliğe sahip basit toprak mezarlar gömünün boyutları göz önüne alınarak açılan, köşeleri yuvarlatılmış uzun dikdörtgen bir çukurdan oluşur. 2010 yılı çalışmalarında oda veya sandık mezara rastlanmamıştır. Yüzeye daha yakın olanlar genellikle çocuk mezarlarıdır. Bütün mezarlar doğu – batı doğrultusunda kazılmıştır. Ortaya çıkarılan iskeletlerin duruşu, iki farklı gömü geleneğinin varlığını göstermektedir (Resim: 5). İlk gruptakilerde (Hıristiyan) iskeletler başları batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmışlardır. Bölgede özellikle Karagündüz Höyüğü’nden elde edilen verilerde eller, kadınlarda genellikle göğüste, erkeklerde ise karın hizasında kavuşturulmuştur. Aynı durum Van Kalesi Höyüğü’ndeki mezarlarda da izlenmiştir. Müslüman mezarlarının aksine takılarıyla gömülmüş ve yanına mezar armağanı konulmuş örnekler de saptanmıştır. İkinci grubu oluşturan İslâmî gömülerde, nadir durumlar hariç ölümler tabutsuz defnedilmiştir. Bir örnekte ortaya çıkarılan *in situ* demirden çivi ve çengel dizileri tabut benzeri uygulamaların da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. İslâmî gömülerde olasılıkla kefene sarılmış ceset baş batıya gelecek bir biçimde, doğu-batı doğrultusunda, sağ yanları üzerine yatırılmıştır. Böylelikle beden güneye, kible yönüne bakar, eller ise her iki yandadır. Baş kısmı çoğunlukla toprak konularak desteklenmiştir. Yine sırt kısmına kaymayı

önlemesi, cesedin kible yönünde yan durması için taş ve kerpiç gibi destekler kullanılmıştır. İslâmî gömülerde toprak yapısının sert olduğu durumlarda, mezar çukurunun güney alt kenarına, kible yönünde, yine cesedin yatış yönü ve boyutları gözetilerek, doğu-batı doğrultusunda 40-50cm. eninde bir oyuk açılır ve ölü buraya uzatılır (bu uygulamaya *Şami* veya *lâhd* adı verilir). Bu işlemden sonra bu kısım sal taşları, tahta veya kerpiçle örtülür. Özellikle sal taşları ve ahşap kullanılan örneklerde taş veya ahşap parçaları eğimli olarak cesedin üzerine konulur. Van Kalesi Höyüğü'nde de aynı uygulamaların benzer örneklerine rastlanmıştır. Eğer toprak sert değilse mezar çukurunun tabanına yine cesedin yan yatırabileceği bir genişlik açılarak gömü buraya yapılır ve üzeri yukarıda olduğu gibi taş, kerpiç, tahta veya sazla kapatılır (bu işleme de *şakk* denir). Mezarlık alanında iki *in situ* iskeletin yüzünün diğerlerinden farklı biçimde kuzeye döndürülmüş olarak gömüldüğü belirlenmiştir. Aynı mezar çukuruna birden fazla cesedin konulduğu uygulamalar da izlenmiştir.

Mezarların büyük çoğunluğunun üst örtüsünde, baş ve ayak şahidesi olarak kullanılan dikmelerde yassı, kumtaşı plâkalar kullanılmıştır. Az olmakla birlikte mezar çukurlarının yanlarını desteklemek ve üzerini örtmek amacıyla kerpiç de kullanılmıştır. Mezar çukurlarının örtü sistemleri ve diğer yapısal özelliklerde gelişen ayrımlardan, kronoloji ve gömü anlayışı konusunda fikir verebilecek ayrı bir grup oluşturduğu belirlenmiştir.

a) Düz kapak taşlı mezarlar: Çukurun yüzeye yakın olan üst bölümü yan yana dizilmiş yassı taşlarla kapatılmış, üzerine toprak yığılarak üst örtü oluşturulmuştur. Geniş çukurlu örneklerde, yassı kapak taşları daha derine, gömünün hemen üzerine yerleştirilmiştir. Bu uygulama yukarıda bahsettiğimiz İslâmî gömü geleneğindeki *şakk* gömü tekniğini yansıtmaktadır. Birçok mezarda üst örtünün ağırlığı nedeniyle kapak taşları kırılmış ve mezar çukuruna eğimli bir biçimde çökmüştür.

b) Kapak taşları eğimli olanlar: Gömünün üzerini örten kapak taşlarının kuzey uçları mezar tabanına veya hemen üstünde oluşturulan bir basamağa, güney uçları ise mezar çukurunun güney duvarına yaslanmıştır. Bu tür kapak taşları İslâmî gelenekteki *şami* gömü anlayışını yansıtmaktadır.

c) Mezar üst örtüsünde ahşap kullanılan mezarlar: N27 açmasında iki mezarda, N28 açmasında bir mezarda, gömünün üzerine yerleştirilen olasılıkla işçiliksiz

(kabuklu) kavak dallarından yapılmış örtü de saptanmıştır. Dalların henüz tümüyle çürümemiş oluşu bu tür mezarların kronolojik olarak günümüze en yakın gömüleri içerdiğini gösterebilir.

d) Mezar duvarları, küçük yarı işlenmiş taşlarla örülü mezarlar: Bu mezar tipinde, mezar çukurunun etrafında bir sıra ya da iki sıra taştan oluşan duvarlar bulunmaktadır.

e) Etrafi yan duvarları kerpiç bloklarla örülmüş, bindirme tekniği uygulanarak yine üst örtünün kerpiç bloklarla oluşturulduğu mezarlar.

Mezarların ancak birkaçında hediye olarak yerleştirilmiş *in situ* küçük buluntu ele geçirilmiştir. N27 açmasında bir çocuk gömüsünün sağ bileğinde 41 mavi boncuktan oluşan bir bileklik bunlardan biridir. Birkaç mezarda ele geçirilen yüzük, cam bilezik gibi buluntular da iyi durumda günümüze ulaşmamışlardır. M28 mezarında bir çocuğa ait olduğu anlaşılan gömünün ayak bileklerinde iki adet cam halhal *in situ* ele geçirilmiştir.

Mezar çukurlarının derinlikleri tarihlleme ve dönemi belirleme konusunda fazla katkı yapmamaktadır. Hıristiyan ve İslâmî anlayıştaki gömüler 4 açmada da aynı derinliklere kadar inmektedir.

Mezarların dolgu toprağının içinden, höyükte daha önce saptanan tabakaların hemen hemen tümüne ait keramik malzemeye rastlanmıştır. İlk Tunç Çağına ait Karaz keramiği, kırmızı astarlı Urartu ve yivli keramik, Geç Demir Çağına ait az sayıda boyalı keramik, Ortaçağa ait sırlı, *sgraffito* tekniği ile bezenmiş değişik formlarda çoğunluğu küçük parçalar hâlinde keramik malzeme tipik örneklerdir.

Sırlı ve bezemeli Ortaçağ çanak çömleği, Bizans sikkesi, açık krem hamurlu, üzeri baskı bezemeli Selçuklu Dönemi çanak çömleği, Osmanlı Döneminin sonlarına ait lüle parçaları, mezarlıkta iki ayrı gelenekteki gömü anlayışının Ortaçağ ve Osmanlı Dönemi boyunca devam ettiğini göstermektedir.

Bu alandan -yine mezar çukurlarında- *in situ* olmayan 11. yüzyıla ait bir sikke (X. Konstantinos: 25 Aralık 1059–21 Mayıs 1067-Konstantinopolis) Ortaçağ katmanları için bir kronolojiye işaret eder. Bunların yanında yine M.S. 12–13 yüzyıla tarihlenen, baskı bezekli İslâmî Dönem çanak çömleği de bulunmuştur.

Urartu Katmanları

Ortaçağ katmanlarının altında, mezar çukurlarının oldukça fazla tahrip ettiği anlaşılan Geç Demir Çağı ve Urartu tabakalarının izlerine rastlanmıştır. Geç Demir Çağı daha çok çanak çömlek parçaları ile temsil edilmektedir. Yine söz konusu mezar çukurları tarafından oldukça tahrip edilmekle birlikte taş temelli kerpiç bedenli oldukları anlaşılan ve mimarî biçim açısından daha önceki kazılarda ortaya çıkarılan Urartu mimarîsiyle aynı yapısal karakteri gösteren duvarlar da izlenebilmektedir (Resim: 6). Bu katmanlara ait, *in situ* olmayan çanak çömlek, mühür, bulla, tunç süs öğneleri gibi küçük buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Mezarlık alanında bulunan çanak çömlekler arasında literatürde, “Toprakkale Ware”, “Saray Malı”, “Bianili Keramiği” olarak da tanımlanan parlak kırmızı astarlı çanak çömlekler yoğundur (Kroll 1970; Kroll 1972; Kroll 1976; Kroll 1979; Kroll 1988). Ancak bunların tümü, mezar dolguları ve tahrip ettikleri tabakalarda bulunmuştur. “Kırmızı Perdahlı” çanak çömlekler Urartu Krallığı’nı temsil eden en karakteristik malzeme grubunun başında gelir (Resim: 7). Bu türden çanak çömleğin Urartu Krallığı ile birlikte, ortaya çıktığı ve genellikle Urartulu yöneticilere veya elit bir kesime hitap ettiği kabul edilir. Bu malzeme grubunun höyükte henüz bir mimariye bağlı kalmamakla birlikte yoğun bir şekilde bulunması, bu alanı kullanan kişilerin niteliği hakkında da bize ön bilgiler vermektedir.

Van Kalesi Höyüğü 2010 yılı çalışmalarında, mezar dolgusu içinden çıkan bir bulla, bu alandaki yerleşmelerin niteliğinin tespiti konusunda oldukça önemli bilgiler verir (Resim: 8). Bilindiği üzere Urartu’da özellikle kil tablet ve yazıtlı bulla sayısı oldukça sınırlı sayıdadır.

Prof. Dr. Mirio Salvini’nin ilk tespitine göre söz konusu buluntu üzerinde yer alan çizi yazısının rekonstrüksiyonu - Karmir-blur ve Bastam’da bulunan yazılı belgeler ve bullalar yardımıyla- yapılabilmektedir.

Bulla, LU.A-sul-li adlı bir memuriyete aittir. Diğer örnekler ile karşılaştırıldığında Salvini bulla üst satırının mühür sahibinin adının kısaltılmış formu olan Sar<du=ri> Sardu<ri>hi<ni=ri> şeklinde okunması gerektiğini bildirmiştir. Bu tür kısaltmalar Bastam ve özellikle Ayanis’ten bilinmektedir. Alt satırda da yer alan LU.A-sul-li bir

memuriyet ismi olmalıdır. Ancak bu memuriyetin niteliği yazık ki tespit edilememiştir. Bu unvana sahip kişiler, II. Rusa Dönemine (M.Ö. 685–645) ait Karmir-blur, Bastam ve Ayanis gibi merkezlerde bulunan mühür ve bullalarda sıklıkla geçer. Sülâle adları (Rusa, Rusahi ve Sarduri, Sardurihi) ile anılırlar.

2010 kazı çalışmalarında yine mezar dolgusu içinden çıkan su mermerinden damga mühür de Urartu'da sıklıkla karşılaşılan bir örneği temsil eder (Resim: 9) . Damga kısmında kanatlı, arkaya doğru kıvrılan uzun boynuzlu, çatal dilli ve ayakları toynaklı, mitolojik/karışık bir hayvan betimlenmiştir. Aynı tür betimler Ayanis, Bastam gibi, II. Rusa Dönemi merkezlerinde bulunan damga ve silindir mühürler üzerinde de görülmektedir.

Bulutlu topluluğundan da anlaşılacağı üzere Van aşağı yerleşmesi, Yukarı Sitadel ile ilişkili, Van-Tuşpa'nın soyluları veya tüccarları tarafından kullanılan alanları ve yapıları barındırıyor olabilir. Bunun yanında yukarıda tartışıldığı üzere özellikle sitadel kısmında yaşayan kraliyet ailesi veya saray mensuplarının ihtiyaçlarını karşılayan, bir nevi hizmet sektöründe çalışan kişilerin konutlarının, atölye/işlik gibi üretim alanları ile hayvan barınaklarının da bu alanlara yayılmış olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Eski Urartu Tabakalarındaki Çalışmalar

Van Höyüğü'nün batı ucunda 1989–91 yıllarında açılan 3 açma 2010 yılı çalışmalarında temizlendi. Burada Tarhan başkanlığındaki kazıda yüzeyden 1.60 m. derinlikte toplam 15 odalı bir Urartu yapısının duvar temelleri ortaya çıkarılmış, kazı sonunda koruma amaçlı olarak duvarlar saman katkılı çamur ve sal taşlarıyla kaplanmıştı (Resim: 10) . Tarhan döneminde yapılan topoğrafik planda K10 olarak gözüken açma bu yıl yeniden düzenlenen plan kare sisteminde N18, L10 ise N19 açmasına denk gelmektedir. Öncelikli olarak batı uçtaki K10 (yeni N18) açması temizlenmiş, arkasından da bunun doğusundaki L10 (yeni N19) açmasında temizlik yapılmıştır. Eski açmaların içinde, kazı döneminde korumaya alınan mimarînin aradan geçen 20 yıllık sürede planının dahi tam olarak izlenemeyecek şekilde tahribata uğramış olduğu belirlenmiştir.

1989–1991 yılı çalışmalarında aynı duvar temelini batısında, B11 olarak işaretlenen alanda iki mezar (214, 215 No.lu) saptanmış ve bunların duvar temelini kısmen bozan pozisyonu dikkate alınarak Geç Demir Çağına tarihlenmişti (Tarhan,Sevin 1993: 410).

2010 yılı çalışmalarında kuzey-güney doğrultusunda uzanan aynı duvarın batısında ve güney köşesinde yine temel duvarının bir kısmını tahrip eden *Hocker* gömü ve bu gömünün hemen güneyindeki alanda olasılıkla bozulmuş, buluntu durumu tam olarak tanımlanamayan bir gömü daha saptanmıştır (Resim: 11) .

Oldukça bozulmuş durumda olan *Hocker* gömü çevresinde kırık durumda bir fibula bulunmuştur. Urartu coğrafyasında bu türden fibulaların M.Ö. 7. yüzyılda yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Muscarella 1965; Köroğlu, Konyar 2008). Söz konusu duvarın köşe noktasında ortaya çıkarılan, *pithos* gömü ise daha zengin bir buluntu topluluğu sunmuştur. Bu gömü noktasında bronz ve gümüşten imal edilmiş, hilâl biçimli küpeler, bronz halka yüzükler ile akik, kornalin ve cam boncuklar bulunmuştur (Resim: 12) . Kronolojik olarak değerlendirildiğinde M.Ö. 7. yüzyıl merkezlerindeki buluntu topluluklarının karakterini taşır. Stratigrafik olarak, özellikle *pithos*/küp gömünün, “Erken Urartu Tabakası” üzerinde, kısmen onu bazı noktalarda tahrip etmiş, olasılıkla bir mutfak veya atölye görüntüsü veren “Geç Urartu Tabakası” ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Eski açmaları yeni açma sistemine dâhil etmek amacıyla yaptığımız düzenleme çalışmaları kapsamında K10 ile L10 adlı eski açmalar arasındaki gezi yolu kaldırılmıştır. Bu düzenleme sırasında gezi yolunun altından 419 No.lu duvarın taş temel seviyesinde bu duvarla ilişkili tabanın bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Tabaın üzerinde yapının en az iki kullanım evresi olduğunu gösteren 40 cm. çapında, 20 cm. derinlikte iki ocak, *in situ* ezgi taşları ve çanak çömlek bulunmuştur.

2010 yılı kazı sezonunda bu alandaki Urartu yapılarının iki evreli bir süreçte oluşturulduğu verisini destekleyen bulgular saptanmıştır. Altta yer alan ve daha erken olan taş temelli Urartu mimarîsine karşın, eksen olarak alttaki mimarîyi takip etmeyen daha basit bir mimarî tarz geç evre olarak karşımıza çıkmaktadır. 1989-1991 dönemi kazılarında da ulaşılan bu bulgu hakkında daha yeterli bilgiye ulaşmak için kazı çalışmalarının ilerlemesi ve tabakanın daha geniş alanlarda izlenebilmesi gerekmektedir.

Tuşpa-Van Kalesi, Urartu Devleti'nin, çivi yazılı stel ve yapı kitabelerin sayısı bakımından en zengin merkezidir. Bunların bazıları bugüne değin *in situ* korunmuştur, büyük bölümü ise çeşitli dönemlerde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Eski Van Şehri'nde yer alan kiliselerin büyük bölümü defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Bugün 3-5 m. çapında ve 3-5 m. derinliğe kadar ulaşan defineci çukurlarını bu alanlarda izlemek mümkündür. 2010 yılında Surp-Pogos Kilisesi'nin temel çukurlarına kadar inen bir defineci çukurunda yazıt bulunduğu bilgisi alınmıştır. Bu kapsamda kazı alanımız çerçevesinde ve ilgili makamlara da bilgi verilerek, yazıtın çıkarılıp müzeye konulması sağlanmıştır. II. Sarduri Dönemine (M.Ö. 756-730) ait yazıt, kralın seferlerinden bahseder ve olasılıkla Ortaçağ'da Analı Kız Kutsal Alanı'ndan buraya getirilip yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (Resim: 13).

KAYNAKÇA

ÇİLİNGİROĞLU, A. - SALVINI, M. (ed)

2001 *Ayanis I: Ten Years' Excavations at Rusahinili Eiduru-Kai 1989-1998*, Roma: CNR, Istituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici.

ERZEN, A. - BİLGİÇ, E. - BOYSAL, Y. - ÖĞÜN, B.

1963 "Van Çevresi 1963 Çalışmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi* XII/2: 34-36.

KLEISS, W. (ed)

1979 *Bastam I: Ausgrabungen in den urartaischen Anlagen 1972-1975*, Berlin.

1980 "Bastam, an Urartian Citadel Complex of the Seventh Century, B.C.", *American Journal of Archaeology* 84: 299-304.

KORFMANN, M.

1977 "Die Ausgrabungen von Kirsopp und Silva Lake in den Jahren 1938 und 1939 am Burgfelsen von Van (TuSpa) und in Kalecik", *Berytus* 25: 173-200.

KÖROĞLU, K. - KONYAR, E.

2008 "Comments on the Early/ Middle Iron Age Chronology of Lake Van Basin", *Ancient Near Eastern Studies. A Re-Assessment of Iron Ages Chronology in Anatolia and Neighbouring Regions. Proceedings of a Symposium held at Ege University, Izmir, Turkey, 25-27 May 2005* XLV: 123-46.

KROLL, S.

1970 “Die Keramik aus der Ausgrabung Bastam 1969”, *Archàologische Mitteilungen aus Iran* 3: 67-92.

1972 “Die Keramik aus der Ausgrabung Bastam 1970”, *Archàologische Mitteilungen aus Iran* 5: 69-95.

1976 *Keramik urartàischer Festungen in Iran* Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

1979 “Die urartàische Keramik aus Bastam”, W. Kleiss (ed), *Bastam I: Ausgrabungen in den urartàischen Anlagen, 1972-1975*, Berlin: Gebr. Mann Verlag.: 203-20. .

1988 “Die Keramik”, W. Kleiss (ed), *Bastam II: Ausgrabungen in den urartàischen Anlagen 1977-1978*, Berlin: Gebr. Mann Verlag.: 165-73.

LAKE, K.

1940 “Vanda Yapılan Hafriyat, 1938”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografye Dergisi* 4: 179-91.

MARTIROSIAN, A. A.

1964 *Armenija v èpochy bronzy irannego zeleza* Erevan: Izdaerstvo Akademii Nauk Armjanskoj SSR.

MUSCARELLA, O. W.

1965 “A Fibula from Hasanlu

“, *American Journal of Archaeology* 69: 233-40.

TARHAN, M. T.

1984 “Van Kalesi’nin ve Eski Van Şehrinin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2: 179-203.

1985 “Van Kalesi’nin ve Eski Van Şehri’nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I):Anıt Yapılar”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 3: 297-355.

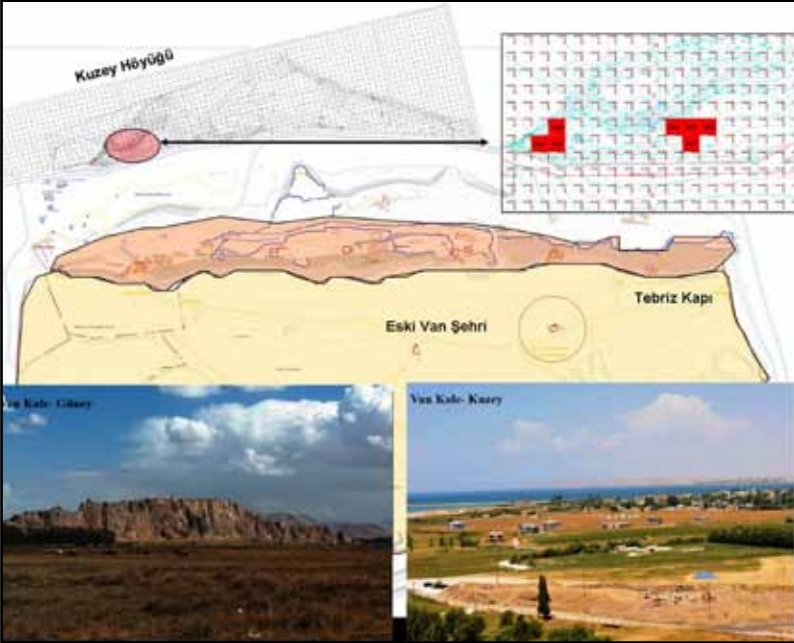
1994 “Recent Research at the Urartian Capital Tushpa”, *Tel Aviv* 21: 22-57.

TARHAN, M. T. - SEVİN, V.

1993 “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1991”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* XIV/I: 407-29.

Resim 1: Van Kalesi, havadan

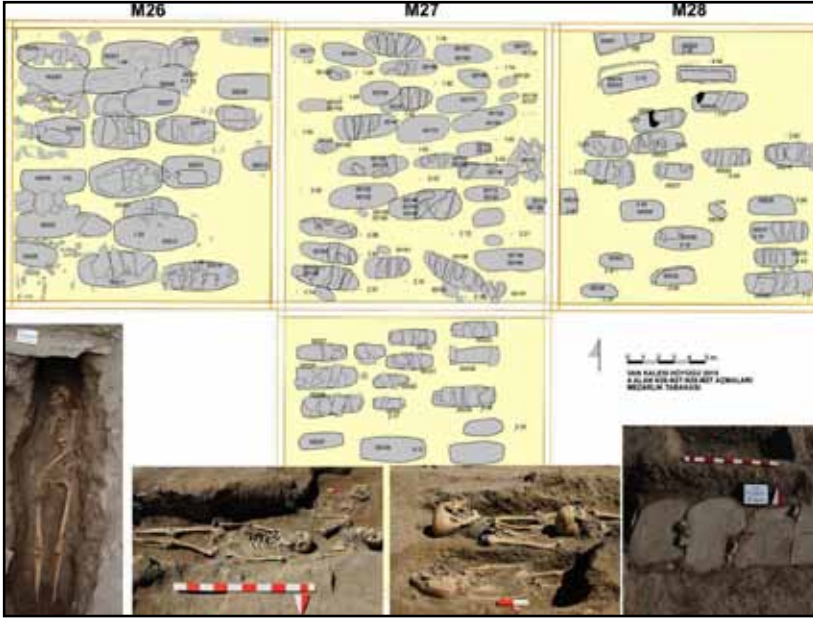
Resim 2: Van Kalesi, Eski Van Şehri ve Van Kalesi Höyüğü

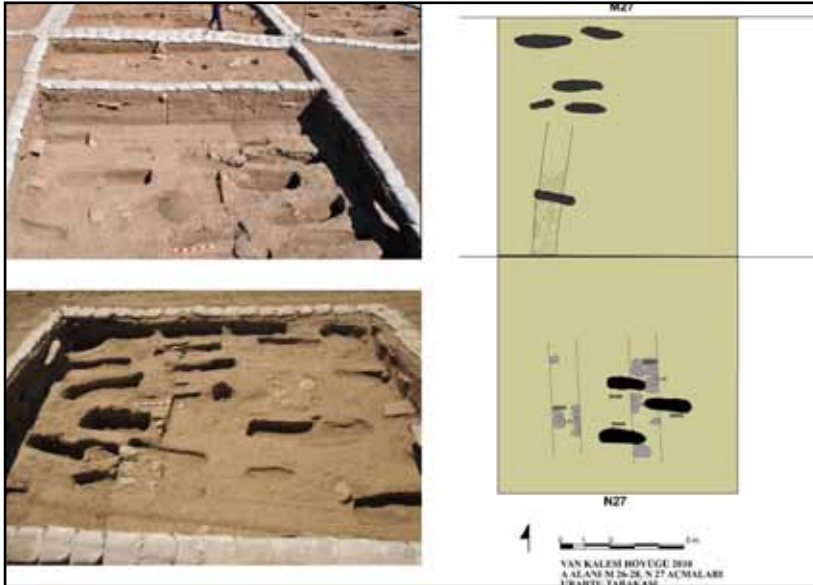
Resim 3: Van Kalesi Höyüğü 1989-1991 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan Urartu yapısı

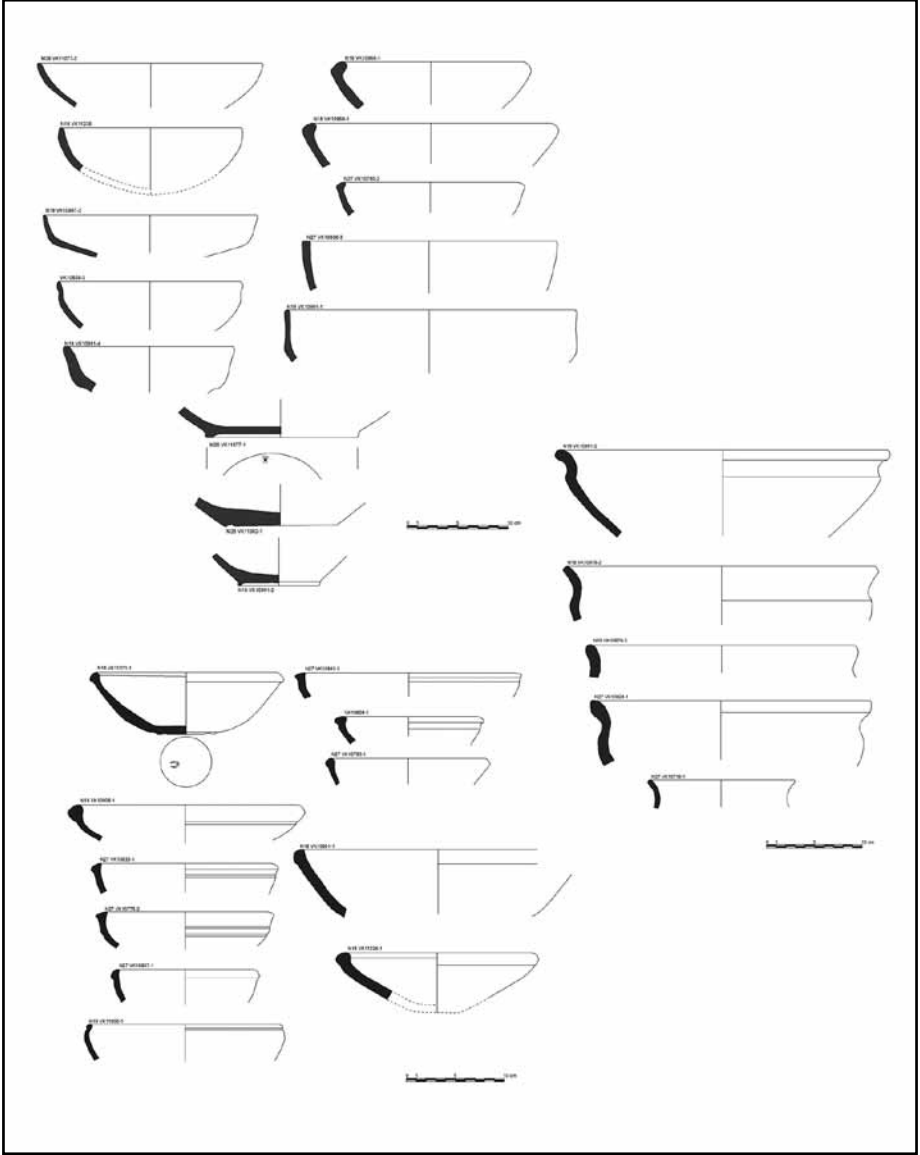
Resim 4: Van Kalesi Höyüğü mezarlık alanı

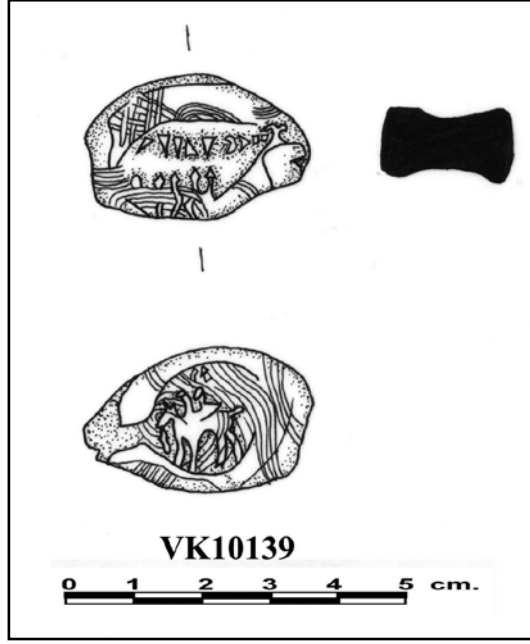
Resim 5: Van Kalesi Höyüğü mezarlık alanı, genel plan ve gömü biçimleri

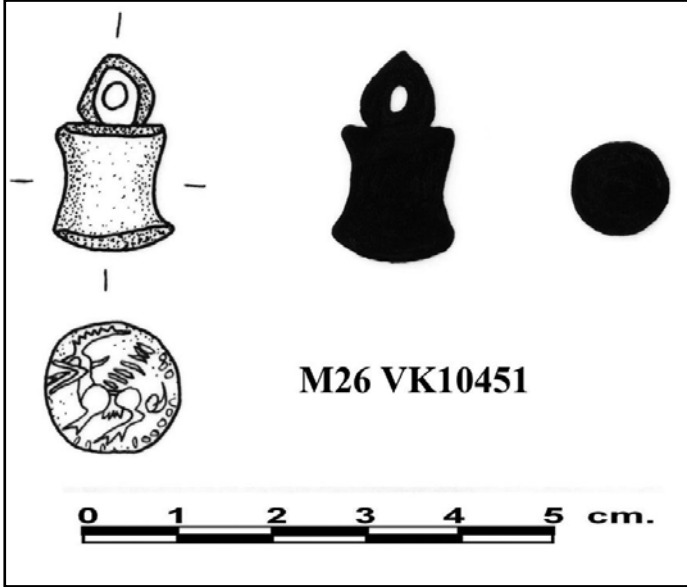
Resim 6: Van Kalesi Höyüğü Urartu tabakası

Resim 7: Van Kalesi Höyüğü 2010, Kırmızı Astarlı Urartu çanak çömlekleri

Resim 8: Van Kalesi Höyüğü, Urtu Dönemi, bulla

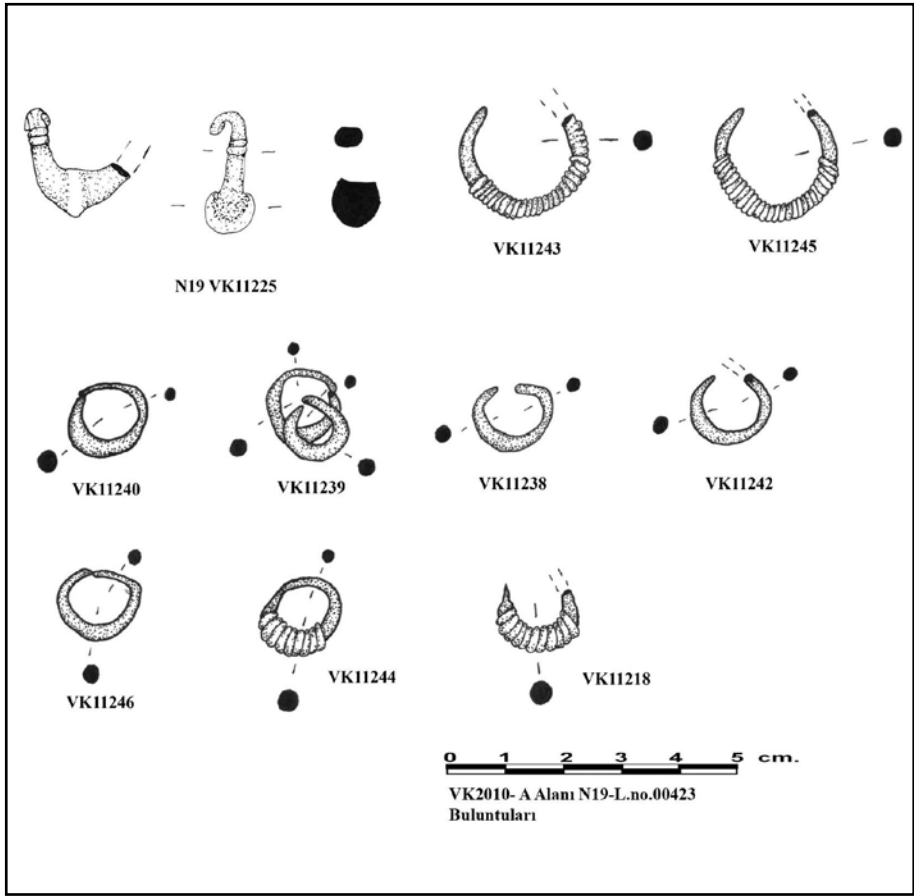
Resim 9: Van Kalesi Höyüğü, Urtu Dönemi, damga mühür

Resim 10: Van Kalesi Höyüğü 1989-1991 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan Urartu yapısı koruma altına alınmıştır

Resim 11: Van Kalesi Höyüğü 2010, Hocker gömü ve Urartu tabakası

Resim 12: Van Kalesi Höyüğü 2010, tunç fibula ve gümüş küpeler

Resim 13: Surp-Pogos Kilisesi'nin girişinde ortaya çıkarılan II. Sarduri Dönemine ait stel